

бессоюзно-сочинительными и предложно-подчинительными словосочетаниями, а также с причастными оборотами и с придаточными предложениями. Описаны продуктивные словообразовательные модели. Выявлено, что интегрирующей основой инноваций являются знаменательные части речи. Основные теоретические положения проиллюстрированы примерами из произведений современной художественной литературы.

Ключевые слова: словообразование, поликомпонентные единицы, синтаксическое словосложение, словообразовательная модель, окказионализм.

Hrytskykh Lyudmyla. Structural Peculiarities of the Polycomponent New Formations in the Contemporary Ukrainian Literary Language. The article deals with the research of the polycomponent new formations in the contemporary Ukrainian literary language. It has been found that word combinations as well as sentences may undergo integration into one word. «Words-sentences» correlate with declarative sentences, questions and imperatives. Syntactic units relate to coordinative word combinations united with the help of a conjunction, to coordinative combinations without conjunctions in their structure and to subordinating prepositional word phrases. Participles and subordinate clauses may be converted into polycomponent units. The derivational models have been described. It has been discovered that nouns, pronouns, adjectives and verbs become the integrating base for the complexes. The examples have been given.

Key words: word formation, polycomponent units, syntactic composition, derivational type, derivational model, new formation.

Стаття надійшла до редколегії
29.07.2013 р.

УДК 81'367.622

**Тамара Товкайло
Людмила Довбня**

Вплив морфемної структури та словотвірної розрядності значень на акцентні ознаки формантів іншомовного походження

У статті досліджено акцентні характеристики суфіксів іншомовного походження в іменниках чоловічого роду. Установлено, що запозичені кінцеві форманти в іменниках чоловічого роду відрізняються від питомих продуктивних тим, що мають одну наголосову ознаку. Причому віддають перевагу позиції перебування під наголосом *˘*.

Ключові слова: суфікс, іменник, формант, продуктивність, наголос, позиція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Упродовж останніх десятиліть у мовознавстві твердження про вільний словесний наголос у східнослов'янських мовах доповнене тезою про наявну залежність між морфемною будовою слова та наголосовими характеристиками суфіксів. Спробуємо підтвердити цю тезу дослідженням наголосових характеристик запозичених суфіксів, яке цікаве тим, що повинно з'ясувати найсуттєвіші ознаки в розподілі позицій щодо словесного наголосу. Водночас воно забезпечує порівняння з наголосовими характеристиками морфем, що дасть змогу виразніше висвітлити найголовніші тенденції наголошування кінцевих іменникових суфіксів у сучасній українській мові.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Згідно з висновками вчених, здійсненими в цьому аспекті, здатність пересування суфікса щодо словесного наголосу обмежена морфемною будовою слова. Так, дослідження наголосових характеристик прикметникових суфіксів у словах сучасної української мови дала змогу Н. Ф. Клименко встановити, що прикметниковим суфіксальним морфемам властива максимальна кількість позицій (5) щодо наголосу в слові. Майже половина прикметникових суфіксів займає одне місце щодо словесного наголосу (вони бувають наголошеними).

Мета й завдання статті. У статті ми описуємо наслідки аналізу наголосових характеристик іменникових суфіксів, отримані згідно з методикою, яку розробила Н. Ф. Клименко.

Позиції суфіксів щодо словесного наголосу передаємо умовно такими схемами: $\acute{u} \cup$ (наголошено суфікс); $-s$ (позиція суфікса після наголошеного складу); $- \acute{u} s$ (через склад після наголосу); $- \acute{u} \cup s$ (через два склади після наголосу); $\cup s-$ (наголошено післясуфіксальний склад).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Установлено, що переважна більшість формантів чоловічого роду (16/із 20) – має одну наголосову ознаку – наголошений сам суфікс, чотири суфікси займають по дві акцентні позиції і лише один – три. Потрібно відзначити, що серед запозичених іменникових суфіксів чоловічого роду з однією акцентною позицією засвідчені переважно продуктивні в українській мові морфеми. Таким є формант **-изм/-ізм**, що трапляється в основах іменників чоловічого роду і вказує на назви з узагальненим, абстрактним змістом. Їх 477. Із них 191 слово має формант **-изм**, а 286 – **-ізм**. Слова з цим суфіксом займають єдину наголосову позицію **-і́зм/-і́зм**: більш/ов/і́зм, механ/і́ц/і́зм, тор/і́зм, фанат/і́зм, чарт/і́зм, штунд/і́зм.

У 147 одиницях суфікс **-изм** стоїть після кореневої морфеми $\acute{u} \acute{u} \acute{z} m$: аристо/краті́зм, а/політ/і́зм, будд/і́зм, бюро/краті́зм, гео/магнет/і́зм, ергот/і́зм, пара/магнет/і́зм; в інших 44 іменниках після різних формантів, які не впливають на його наголосову характеристику:

-ат- (12 одиниць): а/хром/ат/и'зм, догм/ат/і́зм, ідіом/ат/и'зм, лун/ат/і́зм, ревм/ат/и'зм, схем/ат/і́зм, флегм/ат/и'зм;

-иц- (11 одиниць): а/гнос/т/иц/и'зм, емпірі/о/крит/иц/и'зм, крит/иц/и'зм, нео/клас/иц/и'зм, спект/иц/і́зм;

-иц- (4 одиниці): англ/і́ц/и'зм, галл/і́ц/и'зм, механ/і́ц/и'зм, техн/і́ц/и'зм;

-от- (4 одиниці): гіпн/от/и'зм, лже/патрі/от/и'зм, патрі/от/и'зм, соціал/патрі/от/и'зм;

-ов- (3 одиниці): більш/ов/и'зм, менш/ов/и'зм, побут/ов/и'зм;

-ит- (2 одиниці): банд/ит/и'зм, фавор/ит/и'зм;

-иц- (1 одиниця): сто/і́ц/и'зм;

-ар- (1 слово): парламент/ар/и'зм;

-т- (1 слово): аргот/и'зм;

-іт- (1 слово): рах/і́т/и'зм;

-ет- (1 слово): енерг/ет/и'зм;

-к- (1 слово): куч/к/и'зм;

-ент- (1 слово): декад/ент/и'зм;

-ист- (1 слово): арт/ист/и'зм.

Формант **-ізм** може стояти і після кореня (у 214 одиницях): араб/і́зм, вандал/і́зм, прудон/і́зм, реал/і́зм, символ/і́зм, утоп/і́зм, хемо/троп/і́зм, фатал/і́зм, і після інших суфіксів:

-ал- (32 одиниці): букв/ал/і́зм, ім/матер/і́/ал/і́зм, комун/ал/і́зм, провінці/ал/і́зм, сентимент/ал/і́зм, федер/ал/і́зм, центр/ал/і́зм;

-он- (12 одиниць): аболіці/он/і́зм, екс/прес/і́/он/і́зм, нео/ім/прес/і́/он/і́зм, протекці/і́/он/і́зм, революці/он/і́зм;

-онал- (8 одиниць): інтер/наці/онал/і́зм, конверті/онал/і́зм, конституці/онал/і́зм, наці/онал/і́зм, оказі/онал/і́зм, професі/онал/і́зм, традиці/онал/і́зм, функці/онал/і́зм;

-ан- (5 одиниць): месі/ан/і́зм, пан/америк/ан/і́зм, пурит/ан/і́зм, республік/ан/і́зм, росій/ан/і́зм;

-ив- (4 одиниці): інтуїт/ив/і́зм, конструкт/ив/і́зм, об'єкт/ив/і́зм, суб'єкт/ив/і́зм;

-ін- (4 одиниці): альп/ін/і́зм, кокай/ін/і́зм, морф/ін/і́зм, яacob/ін/і́зм;

-ан- (3 одиниці): словй/ан/і́зм, стар/о/словй/ан/і́зм, церков/н/о/словй/ан/і́зм;

-уал- (1 слово): інтелект/уал/і́зм;

-к- (1 слово): глав/к/і́зм;

-ум- (1 слово): меді/ум/і́зм.

Суфікс **-ист/-іст** в іменниках чоловічого роду вказує на назви осіб за фахом, за належністю до партій, угруповань, за рисою характеру: авто/мобіл/і́ст, ан/арх/і́ст, горн/і́ст, економ/і́ст, карикатур/и'зм, трактор/и'зм.

Загальна кількість слів із цим суфіксом становить 452 одиниці. З них у 167 словах фіксується суфікс **-ист**, у 285 – **-іст**. Зазначимо: **-ист** може стояти і після кореня: аван/гард/и'ст, ригор/и'ст, рус/и'ст, стаж/и'ст, супремат/и'ст, і після таких елементів, як:

-аж (5 одиниць): банд/аж/и'ст, мас/аж/и'ст, монт/аж/и'ст, пікет/аж/и'ст, хрон/о/метр/аж/и'ст;

- ар (2 одиниці): кіно/сцен/ар/и'ст, сцен/ар/и'ст;
- ат (2 одиниці): епі/грам/ат/и'ст, схем/ат/и'ст;
- б (2 слова): бороть/б/и'ст, служ/б/и'ст;
- к- (2 одиниці): знач/к/и'ст, куч/к/и'ст;
- анд (1 слово): пропаг/анд/и'ст;
- іц (1 слово): механ/іц/и'ст;
- юр (1 слово): танц/юр/и'ст.

Морфотактична позиція аналізованого суфікса не впливає на його наголосову характеристику. Варіант **-іст** стоїть переважно після кореневого морфа (колектив/іст, машин/іст, медал/іст, фізіоном/іст), але на відміну від **-ист** сполучається з більшою кількістю суфіксів:

- ал (21 слово): імпер/і/ал/іст, монумент/ал/іст, натур/ал/іст, парадокс/ал/іст, синдик/ал/іст, феномен/ал/іст;
- он (16 одиниць): абстракці/он/іст, інфекці/он/іст, експресі/он/іст, протесі/он/іст, ревізі/он/іст, обструкці/он/іст;
- онал (6 одиниць): інтернаці/онал/іст, конституці/онал/іст, наці/онал/іст, професі/онал/іст, традиці/онал/іст, функці/онал/іст;
- ив (4 одиниці): інтуїт/ив/іст, конструкт/ив/іст, об'єкт/ив/іст, суб'єкт/ив/іст;
- ін (4 слова): альп/ін/іст, кокай/ін/іст, мандал/ін/іст, морф/ін/іст;
- ал (3 слова): документ/ал/іст, екзестенці/ал/іст, центр/ал/іст;
- уал (2 слова): інтелект/уал/іст, спирт/уал/іст;
- ов (1 слово): стан/к/ов/іст;
- к (1 слово): шаш/к/іст;
- ин (1 слово): візант/ин/іст.

Запозичені й питомі морфеми, що стоять попереду **-іст**, не змінюють його акцентних ознак. Він постійно залишається наголошеним.

Запозичений формант **-ит/-іт** найчастіше позначає речовини або хвороби, рідше істоти. Він поширений у різних терміносистемах: геологічній, медичній і буває омонімічним до питомого суфікса **-ит**: наймит. Загальна кількість слів із наголошеним суфіксом **-ит** становить 103 одиниці: андез/и'т, гаймор/и'т, дифтер/и'т, енер/гогепат/и'т, керат/и'т, лазур/и'т, магнет/и'т, силікальц/и'т, табор/и'т. Характерно, що запозичений суфікс **-ит-** на позначення осіб буває наголошеним: банд/и'т, одес/и'т, у той час, коли питомий із таким самим значенням буває ненаголошеним і займає позицію після наголошеного складу **ит**: найм/ит, омонімічний до нього питомий суфікс **-іт**, що оформляє іменники – назви дії і її наслідників (як дії, що супроводжують дію), здебільшого стоїть після наголошеного складу **і**: брєнь/к/іт, гур/к/іт, дзєнь/к/і і, хур/к/іт, цвєнь/к/іт. Іншомовний формант **-іт-** стоїть у наголошеній позиції, причому може стояти як після кореня (84 одиниці): аустен/іт, бакел/іт, ворк/іт, вулкан/іт, долом/іт, енерг/о/кол/іт, коню'кгин/іт, ларинг/іт, ретин/іт, сун/іт, хром/іт, так і після інших суфіксів: **-ан-**(полі/ан/іт), **-ін-**(силв/ін/іт), **-ин-**(плат/ин/іт).

Поширений формант **-ат-** найчастіше бере участь в утворенні наукової термінології, але трапляється і в назвах осіб, установ тощо. Це 135 одиниць із єдиною наголосовою позицією **а́т**. У 120 одиницях **-ат** слідує після кореневої морфеми: африк/а́т, бахм/а́т, вій/ськ/ком/а́т, делег/а́т, мульт/и/плік/а́т, пром/комбіне/а́т, а в 15 – після інших формантів:

- ор (3 слова): директ/ор/а́т, прорект/ор/а́т, редакт/ор/а́т;
- і (3 слова): люмпен/пролетар/и/а́т, напів/пролетар/и/а́т, пролетар/и/а́т;
- к (2 одиниці): о/тру/т/о/хім/и/а́т, хім/и/к/а́т.

Поодинокі випадки становлять слова, у яких наголошений суфікс **-ат** слідує після таких елементів, як:

- ік (дубл/ік/а́т),
- ик- (пласт/ик/а́т),
- л- (шкур/л/а́т),
- ин- (плат/ин/а́т),
- ер- (де/ген/ер/а́т).

У словах комісар/іа́т, секретар/іа́т маємо ускладнений, але також наголошений формант **-іа́т**.

Загальна кількість іменників із наголошеним функціонально активним суфіксом **-ант/янт** становить 70 одиниць, які позначають назви осіб за родом діяльності. У 64 словах аналізований суфікс

слідє безпосередньо після кореневого морфа **Ї́ант**: адрес/а́нт, гідр/а́нт, дебют/а́нт, екскурс/а́нт, ім/мігр/а́нт, команд/а́нт, маніфест/а́нт, опт/а́нт, протест/а́нт, а в 15 іменниках після елементів: **-і-** (3) комед/і/а́нт, поліц/і/а́нт, поліц/і/а́нт; **-ик-** (2) музик/а́нт, практик/а́нт; **-еді-** (1) ком/еді/а́нт.

Суфікс **-оз** в іменниках іншомовного походження буває лише наголошеним (60 слів): авто/гіпн/о́з, біо/гео/цен/о́з, гельмент/о́з, іхті/о́з, лейко/о́з, невр/о́з, ото/склер/о́з, фурункуль/о́з. У п'ятьох словах суфікс виступає як **-з-**, демонструючи морфонологічну особливість грецької мови – мови запозичення, у якій у цьому випадку стягуються однакові голосні кінця основи й початку суфікса: ана/біо/з, ан/аеро/біо/з, некро/біо/з, пара/біо/з, сим/біо/з.

У 47 іменниках засвідчено суфікс **-аж**, що позначає особи, одиниці виміру, вказує на назви занять. Цей формант завжди наголошений **Ї́аж**: дрен/а́ж, електр/о/монт/а́ж, капот/а́ж, літ/монт/а́ж, пікет/а́ж, радіо/монт/а́ж, сабот/а́ж, фото/репорт/а́ж, шпiон/а́ж.

Непоширений суфікс **-ал-** позначає осіб за їх діяльність, а також указує на предмети і явища. Загальна кількість іменників із цим формантом становить 23 одиниці. При різних семантичних характеристиках суфікса він має лише одну наголосову в складі 8 назв істот: індивід/у/а́л, мед/персон/а́л, принцип/а́л, провінці/а́л, театр/а́л, тех/персон/а́л, фео́д/а́л. У 15 одиницях – найменування предметів і явищ: ліс/о/матер/і/а́л, люмін/а́л, матер/і/а́л, фото/матер/і/а́л, хлор/а́л, церемон/і/а́л його наголосові ознаки лишаються незмінними, він перебуває під наголосом. У трьох іменниках він трапляється у складі наголошеного комплексного форманта **-онал**: інтер/наці/о́нал, наці/о́нал, професі/о́нал, чи **-уал-** (1 слово) інтелект/уа́л.

У складі 22 одиниць засвідчено суфікс **-ент**, що є наголошеним. Слова із цим суфіксом указують на назви осіб за родом діяльності: віце/презид/е́нт, дириг/е́нт, компон/е́нт, кореспонд/е́нд, опон/е́нт, презид/е́нт, фото/кореспонд/е́нт.

Непоширений запозичений суфікс **-ітет-** трапляється в основах семи іменників чоловічого роду з абстрактними значеннями й має єдину наголосову ознаку **Ї́ітет**: генерал/і́тет, імун/і́тет, муніципал/і́тет, нейтрал/і́тет, суверин/і́тет, сюзерен/і́тет. В одному слові зафіксовано варіант цього суфікса **-ет**, що є також наголошеним: нобіліт/е́т.

Формант **-евт-** трапляється в основах іменників чоловічого роду й указує на професію. Загальне число слів з **-евт-** п'ять одиниць, причому вони мають єдину наголосову характеристику **Ї́евт**: геліо/терап/е́вт, псих/о/терап/е́вт, терап/е́вт, фармацевт/е́вт, фізіо/терап/е́вт. Чотири одиниці мають афіксоїдний наголошений формант **-ург-** на позначення осіб за видом їх занять **Ї́ург**: драмат/у́рг, кіно/драмат/у́рг, метал/у́рг, те/у́рг.

Наголошений суфікс **-аріус-** представлений трьома іменниками, причому у двох із них (архів/аріус, сцен/аріус) він виступає як **Ї́аріус**, а в слові нотарі/ус – як **-ус**.

Одиничним випадком представлено формант **-уз**. У слові франц/у́з непродуктивний суфікс **-уз** виступає в наголошеній позиції **Ї́уз**.

У 20 іменниках трапляється трискладовий суфікс **-арій/-ярій**, що є також завжди акцентованим: вів/арі́й, глос/арі́й, дендр/арі́й, інструмент/арі́й, лимон/арі́й.

Наголошений суфікс **-орій** представлений шістьма одиницями: кремат/орі́й, лект/орі́й, профілакт/орі́й, радіо/лект/орі́й, син/клін/орі́й.

Поширений формант **-ор-** в іменниках чоловічого роду вказує на назви осіб за родом їх занять і діяльності, а також зняряд дії, приміщення. Він трапляється у складі 298 одиниць, де має дві акцентні ознаки: є наголошеним (293 слова) і стоїть після наголошеного складу. Іменників, де реалізується перша наголосова позиція, небагато – чотири: ди/фуз/о́р, кредит/о́р, обер/прокур/о́р, прокур/о́р. У 65 словах наголошений суфікс стоїть одразу ж після кореневої морфемі: агрес/о́р, дікт/о́р, інструкт/о́р, констру́кт/о́р, посес/о́р, сан/інспект/о́р, спів/редакт/о́р. У 193 одиницях **-ор-** стоїть після іншої наголошеної морфемі **-ат**: елев/а́т/о́р, інкуб/а́т/о́р, культив/а́т/о́р, ліквід/а́т/о́р, меді/а́т/о́р, організ/а́т/о́р, форт/и/фік/а́т/о́р; **-ит-** (чотири одиниці): депоз/и'т/о́р, експед/и'т/о́р, ревіз/и'т/о́р, репет/и'т/о́р; **-т-** (одне слово): авіа'т/о́р; **-іст-** (1 слово): терм/іст/о́р.

У сучасній українській мові суфікс **-ор-** може входити до складу похідної морфемі **-атор/-іатор**, що трапляється у 28 одиницях із наголошеною частиною **-ат**: аналіз/а́т/о́р, віце/губерн/а́т/о́р, губерн/а́т/о́р, експеримент/а́тор, оренд/а́тор, резон/а́тор. За продуктивними наголосовими ознаками суфікс **-ор-** виділяється з-поміж інших запозичених. Для нього найактивніша позиція після наголошеного складу, для решти – наголошення самого суфікса.

Запозичений суфікс **-ир/-ір** має дві наголосові ознаки. У 19 словах реалізовано формант **-ир**. У 17 з них він наголошений: баланс/ѐр, бригад/ѐр, дебош/ѐр, кас/ѐр, орієнт/ѐр, репет/ѐр; у двох словах – стоїть після наголошеного складу џ'-**ир**: лейко/о/пла́ст/ир, пла́ст/ир.

Морф **-ір** має лише одну акцентну ознаку – він буває лише наголошеним (чотири одиниці): банк/ір, блюзн/ір, конвой/ір, нівел/ір. Цікаво, що омографічний йому морф **-ір** у словах: бог/о/ма́т/ір, ма́т/ір, пра/ма́т/ір має іншу акцентну характеристику – стоїть за наголошеним складом.

У шести одиницях трапляється іншомовний формант **-от-**, який указує на назви осіб за їх ознаками і здебільшого є наголошеним џо́т (5 слів): ком/патрі/о́т, кіпрі/о́т, лже/патрі/о́т, патрі/о́т, соціал/патрі/о́т; лише в одному слові він стоїть після наголошеного складу џробо́т.

Цікаво, що для питомого суфікса **-от**, який є омонімічним до названого і трапляється в іменниках жіночого роду на зразок: глух/от/а́, прав/от/а́, сліп/от/а́, спраг/от/а́, темн/от/а́, характерні дві позиції – перед наголошеною флексією або під наголосом: бруд/о́т/а, гол/о́т/а, гриз/о́т/а, роб/о́т/а, спек/о́т/а. Запозичена морфема **-от-** збігається ще з морфом **-от-** (варіантом суфікса **-іт-**), у словах на зразок : гурк/от/лѐв/ий, чи словоформах гурк/от/у, який буває здебільшого ненаголошеним і некінцевим у слові (словоформі).

Від решти аналізованих запозичених формантів **-ер/-онер** відрізняється тим, що займає три наголосові позиції:

- перебуває під наголосом џѐр (115 одиниць): гастрол/ѐр, гувер/не́р, мільйон/ѐр, фарс/ѐр, фантаз/ѐр, фриз/ѐр;
- стоїть після наголошеного складу џ'ѐр (36 слів): та́нк/ѐр, трѐн/ѐр, фрѐз/ѐр, чу́п/ѐр, шѐб/ѐр;
- через склад після наголошеного џ'џѐр (2 слова): тра́ул/ѐр, фіні́ш/ѐр.

Наголошений **-ер-** може стояти і після кореневого морфа (77 одиниць): ліфт/ѐр, міліон/ѐр, монт/ѐр, стаж/ѐр, ремонт/ѐр, і після інших формантів:

- он-** (32 одиниці): акціо́н/ѐр, консесі́он/ѐр, контр/революці́он/ѐр, міліці́он/ѐр, пенсі́он/ѐр;
- аж-** (2 слова): монт/аж/ѐр, трен/аж/ѐр;
- ад-** (1 слово): грен/ад/ѐр;
- ік-** (1 слово): хрон/ік/ѐр;
- из-** (1 слово) : гіпн/от/из/ѐр;
- ир-** (1 слово) : франт/ир/ѐр;
- ул-** (1 слово) : фунік/ул/ѐр.

Більшість із цих слів позначає істоти. Натомість серед іменників із другою акцентною ознакою (џ'ѐр) переважають одиниці на позначення предметів : глі́с/ѐр, гру́б/ѐр, ка́рт/ѐр.

Отже, за наголосовими ознаками та їх реалізацією в українській мові зіставляються суфікси **-ор-** та **-ер-**. Можливо, це зумовлено різними джерелами запозичень цих суфіксів. Суфікс **-ор-** зберігає наголосові ознаки латинської мови, **-ер-** здебільшого французької (де він наголошений). Під впливом німецької чи англійської **-ер-** займає позиції після наголошеного в слові складу: глі́с/ѐр, або через склад від нього: тра́ул/ѐр.

Аналіз засвідчує, що найактивнішою акцентною ознакою запозичених суфіксів у сучасній українській мові є наголошення самого суфікса. У більшості формантів (16 із 20) це одна можлива й реалізована ознака. Навіть тоді, коли запозичений суфікс займає дві (за винятком суфікса **-ор**), дуже рідко три позиції щодо словесного наголосу, ця позиція є найбільш поширеною.

Відомо, що аналізовані суфікси запозичені переважно з латинської та грецької мов (Словник, 1975: 775). Так, із латинської українською запозичені: **-ат**, **-ор**, **-ал**, **-ент**, **-аріус**, **-уз**; з грецької: **-ист/-іст**, **-евт**, **-оз**, **-ург**, **-от**, **-изм/ізм**, **-ит/-іт**; із німецької: **-ітет**, **-ер**; із французької: **-ир/ір/ір**, **-аж**.

Досліджений матеріал дає підставу зробити висновки, що більшість запозичених іменникових суфіксів (16 із 20), кінцевих у слові, зберігають в українській мові наголос мови-етимона. Це – морфеми **-ант**: практикánt (з латин.), **-ал**: імперіáл (з латин.), **-ат**: трактáт (з латин.), **-ит**: гепати'т (з грец.), **-аріус**: архівáріус (з латин.), **-аж**: арбітра́ж (з фр.), **-ир**: ювелі́р (з голл.), репети'р (з нім.), **-ор**: прокурóр (з фр.), агресор (з латин.), **-от**: кіпріо́т (з грец.), **-ер**: гастролéр (з фр.), кёрнер (з нім.).

Менша частина суфіксів, переважно грецького походження, змінює свої наголосові характеристики порівняно з мовою запозичення. Це – морфеми **-ист**, **-изм**, **-евт**, **-ург**, що в грецькій мові стоять перед наголошеною флексією, яка відкидається в українській. Завдяки цьому суфікс перебирає

наголос на себе і стає наголошеним в українській мові. Суфікс **-оз**, що в грецькій мові стоїть за наголошеним складом, в українській стає наголошеним. Отож, засвоєні з інших мов кінцеві суфікси іменників чоловічого роду підлягають головній для них тенденції наголошення – перебування під наголосом. Вона діє настільки сильно, що деякі з морфем цього типу змінюють наголосові характеристики мови, з якої вони запозичуються, перебираючи наголос на себе.

На відміну від іменників чоловічого роду з продуктивними й поширеними суфіксами серед слів із малопродуктивними й непродуктивними суфіксами помітна перевага морфем, що мають одну наголосову ознаку. У перших цією якістю наділені лише два суфікси **-ун**, **-ин**, у других – 10: **-ук/чук**, **-усь**, **-аль**, **-ир**, **-аш**, **-иш**, **-уш**, **-ій** – назви осіб, **-ій** – назви речовин, **-ін**. Цікаво, що в обох масивах слів переважають ті морфемні, що перебувають під наголосом: **весел'ун**, **плаксій**. Виняток становлять непродуктивний суфікс **-ін** та малопродуктивний **-ій**, що можуть стояти за наголошеним складом: **воїн**, **ванадій**.

Мало і непродуктивних суфіксів, що мають по дві чи три позиції щодо словесного наголосу, значно менше – п'ять. Це: **-ай**: **звн'чай**, **глн'тй**;

-ух/-юх: **кбн'юх**, **спл'ю'х**;

-ш: **вн'г'раш**, **рбзг'раш**;

-тель: **любн'тель**, **нпрн'ятель**, **ж'ртвуватель**;

-щнк: **бараб'нщнк**, **дбмнщнк**, **денщн'к**.

Усього один суфікс **-ень** займає в іменниках чоловічого роду чотири наголосові позиції: **учень**, **в'елетень**, **в'нторопень**, **пластн'вень**. Отже, у цьому масиві слів максимальна кількість наголосових позицій суфіксальної морфемі, кінцевої в слові, нижча, ніж у першому: 4 проти 5. Спільною наголосовою ознакою для обох масивів слів є перевага позицій відразу за наголошеним складом у кінцевих іменникових суфіксів, що можуть займати по кілька позицій щодо словесного наголосу. Це характерно для **-ай**, **-тель**, **-щнк/-чнк**, **-ень**. Виняток становить **-ш-**, що тяжіє до позиції через склад після наголошеного: **прб'г'раш**.

Значно вужчий діапазон паралельного наголошування слів із малопродуктивними й непродуктивними суфіксами порівняно з іменниками, у складі яких засвідчені продуктивні суфікси. Вони становлять приблизно 5 % слів від аналізованих. Слова із цим типом наголошення підтверджують зроблений раніше висновок: при паралельному наголосові здебільшого співіснують найпоширеніша наголосова ознака морфемі з менш продуктивною або дві продуктивні ознаки. У цьому випадку: перебування суфікса під наголосом і через склад після наголошеного: **пбдб'ень**.

Іменники з малопродуктивними й непродуктивними суфіксами розподіляються між кількома типами словозмінних парадигм. Найчисленніші належать до слів із нульовим закінченням у називному відмінку однини. Однак саме серед малопродуктивних і непродуктивних суфіксальних представлень, іменники із суфіксами **-к**: **дяд'ько**, **батько**, **-енк**: **цар'енко** та закінчення **-о** в називному відмінку. Значно більше від них суфіксальних іменників із закінченням **-а/-я**: **пнсака**, **пл'акса**, **бднн'га** тощо. Вони засвідчують перевагу позиції перебування суфікса під наголосом: **воя'ка**, **пнсар'енко**, **топн'га**, **замазу'ра**, **нвд'аха**, **катю'га**, **дбнр'га**. Лише суфікси без вокального ядра, маючи одну наголосову ознаку, тяжіють до позиції слідування за наголошеним складом: **батько**, **дяд'ько**, **пл'акса**, **рю'мса**.

Цікаво, що серед малопродуктивних не засвідчені випадки перебування суфікса перед наголошеною флексією. Одиначний випадок становить непоширений запозичений збірний іменник спільного роду **-ур**: **нмчур'а**, у якого наголошена флексія. Двома одиницями спільного роду: **ддуг'а**, **кпнтюг'а** представлений суфікс **-уг**, що є формантом спільного роду.

Запозичені суфікси, кінцеві в іменниках чоловічого роду, відрізняються від питомих продуктивних тим, що віддають перевагу позиції перебування під наголосом. Причому ця ознака визначальна для продуктивних і малопродуктивних суфіксів з інших мов. Вона засвідчує більшу продуктивність і в тих кількох (4 суфіксах із 20), які займають декілька позицій щодо словесного наголосу. Можливо, у цьому виявляється до певної міри закономірність у засвоєнні запозиченої одиниці, меншої за слово. Для того, щоб чітко усвідомлюватися носіями мови, вона повинна мати уніфіковане, регулярно здійснюване значення і виразно розпізнавану форму (табл. 1).

Таблиця 1

Акцентні характеристики суфіксів іншомовного походження в іменниках чоловічого роду

№ з/п	Суфікси	Кількість наголосових	Загальна кількість позицій слів
1	-изм/-ізм	1 и'зм/-ізм	477
2	-ист/-іст	1 и'ст/-іст	452
3	-ит/-іт	1 и'т/-іт	184
4	-ат/-іат	1 а́т	135
5	-ант/-янт	1 а́нт/-я'нт	70
6	-оз/-з	1 о́з	65
7	-аж	1 а́ж	47
8	-ал	1 а́л	23
9	-ент	1 е́нт	22
10	-ітет/-ет	1 і'тет	7
11	-евт	1 е́вт	5
12	-ург	1 у́рг	4
13	-аріус	1 а́ріус	3
14	-уз	1 у́з	1
15	-арій	1 а́рій	20
16	-орій	1 о́рій	6
17	-ор	2 о́р о'ор	6 292
18	-ір/-ир/-ір	2 і'р/-і'р и'ир/-і'р	21 2
19	-от/-іот	2 о́т оот	4 1
20	-ер/-онер	3 е́р/-оне́р е'ер/-онер е'ер/-онер	115 36 2

Висновки. Подальші наукові дослідження з теми полягають у докладнішому опрацюванні та описі акцентуаційних особливостей суфіксів не лише запозичених іменників чоловічого, жіночого, середнього та спільного родів, а й питомих установленні діапазону їх наголосових позицій, підтвердженні думки про наявну залежність між морфемною будовою слова й акцентними ознаками формантів.

Джерела та література

1. Бровченко Т. О. Словесний наголос в сучасній українській мові / Т. О. Бровченко. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 188.
2. Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми) / Л. А. Булаховський. – Київ ; Львів : Рад. шк., 1947. – С. 56.
3. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К. : УРЕ, 1975. – 775 с.
4. Яценко І. Т. Морфемний аналіз : словник-довідник / І. Т. Яценко. – К. : Вища шк., 1981.

Товкайло Тамара, Довбня Людмила. Влияние морфемной структуры и словообразовательно-розрядных значений на акцентные признаки иностранного происхождения. В статье исследуются особенности ударения заимствованных суффиксов в именах существительных мужского рода. Установлено, что заимствованные конечные форманты в именах существительных мужского рода отличаются от собственно украинских продуктивных формантов тем, что они имеют один ударный признак. При этом доминирующей является ударная позиция *o*́.

Ключевые слова: суффикс, имя существительное, формант, продуктивность, ударение, положение.

Tovkaylo Tamara, Dovbnya Ljudmila. Influence of Morpheme Structure and Word-Formation-Digit Values on the Accentual Signs of Foreign Origin. The article investigates the accent characteristics of the suffixes borrowed from other languages in the masculine nouns. It is stated, that the borrowed final forming elements in the masculine nouns differ from the more important productive elements in having one stress feature. Moreover, they tend to be found in the stressed position *o*́.

Key words: suffix, noun, forming element, efficiency, accent, position.

Стаття надійшла до редколегії
29.07.2013 р.